

УДК 338.431.009.12

І. Б. Яців,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики та аналізу,
Львівський національний аграрний університет

УЧАСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У МІЖНАРОДНІЙ КОНКУРЕНЦІЇ

У статті розглянуто особливості участі сільськогосподарських підприємств України у міжнародній конкуренції. Аналізується вплив операцій експорту та імпорту на формування балансів основних видів сільськогосподарської продукції. Досліджуються загрози для системи аграрного виробництва України, зумовлені впливом міжнародної конкуренції. Вказані заходи, спрямовані на їх нейтралізацію.

In the article considers the features of Ukrainian agricultural enterprises participation in an international competition. The influence of the export and import operations on forming of balances of agricultural produce basic types is analyzed. Threats to the system of agricultural production in Ukraine under the influence of international competition are investigated. Indicated measures which are directed on their neutralization.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, міжнародна конкуренція, сільськогосподарська продукція, експорт, імпорт, Світова організація торгівлі.

Keywords: agricultural enterprise, international competition, agricultural products, exports, imports, World Trade Organization.

Постановка проблеми

Глобалізаційні процеси у світовій економіці призвели до переміщення центру конкурентної боротьби з національного на наднаціональний рівень. Спостерігається помітне загострення міжнародної конкуренції – економічного суперництва з зарубіжними виробниками й покупцями. У цьому суперництві задіяні суб'єкти підприємницької діяльності всіх галузей національного господарства України, в тому числі й сільськогосподарські підприємства. Зважаючи на виняткову роль аграрного сектора в економіці нашої країни, результати участі сільськогосподарських підприємств у міжнародній конкуренції визначають перспективи самого існування нашої держави.

Участь сільськогосподарських підприємств у міжнародній конкуренції відзначається низькою особливостей. Її результати неоднакові на різних продуктових сегментах внутрішнього і зовнішнього агропродовольчих ринків. Конкурентне середовище у сфері зовнішньоекономічної діяльності виробників агропродовольчої продукції характеризується нестабільністю. Великі потенційні можливості для вітчизняних виробників поєднуються із серйозними загрозами. Це обумовлює актуальність досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів зі зміцнення конкурентоспроможності українських сільгоспідприємств у їх суперництві з іноземними підприємницькими структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Економічна конкуренція українських та зарубіжних виробників агропродовольчої продукції є предметом уваги багатьох вітчизняних вчених. Серед опублікованих в останні роки праць виділимо доробок Л.Ю. Волощенко, А.Д. Діброви, Т.О. Зінчук, С.М. Кваші, І.В. Кобури, Д.Г. Легези, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавера, В.П. Саблука, О.О. Школьного та інших авторів. Відзначається, що Україна має значні можливості для експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, обсяги виробництва яких суттєво переважають можливості внутрішнього споживчого ринку [11, с. 107]. Разом з тим констатується, що цей потенціал використовується недостатньо, що пов'язано з нерозвинутістю інфраструктури, низькою якістю продукції, недоліками в інституційному забезпеченні, браком кадрів, досвіду тощо [2, с. 102; 7, с. 203; 11, с. 108].

Значна увага приділяється вивченню впливу на вітчизняну систему аграрного виробництва членства України у Світовій організації торгівлі. Дослідники відзначають труднощі, з яким зіткнулися виробники тваринницької продукції [2, с. 97; 4, с. 146; 5, с. 178; 6, с. 5]. Збільшення обсягів експорту продукції вирощування зернових та олійних культур має, звісно, позитивний характер, але й несе низку загроз, пов'язаних з дисбалансом у структурі вітчизняного сільськогосподарського виробництва, нехтуванням інтересами продовольчої безпеки [3, с. 130; 4, с. 146; 10, с. 142]. Висловлюється думка, що серед потенційних переваг членства України в СОТ реально досягнута лише незначна їх частина, решта ж нейтралізується низкою негативних чинників [9, с. 180].

Науковці проводять доволі детальний аналіз ситуації на окремих сегментах агропродовольчого ринку. Однак не всі викладені в їх публікаціях положення сприймаються беззастережно. Залишаються недостатньо дослідженими питання ідентифікації наслідків впливу міжнародної конкуренції безпосередньо на сільськогосподарські підприємства.

Постановка завдання

Метою даного дослідження є з'ясування особливостей впливу міжнародної конкуренції на стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств та окремих галузей у їх складі, обґрунтування заходів, направлених на недопущення негативних наслідків цієї конкуренції на систему аграрного виробництва нашої країни.

Виклад основного матеріалу

Економічне суперництво вітчизняних та зарубіжних виробників має місце як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Таким чином, слід окремо розглядати особливості перебігу міжнародної конкуренції на території України та за її межами. Якщо певні українські виробники й не здійснюють експорт своєї продукції, вони змушені вступати в конкуренцію з зарубіжними виробниками за прихильність вітчизняних покупців.

Безпосередніми учасниками конкурентної боротьби з зарубіжними виробниками на агропродовольчих ринках переважно виступають переробні підприємства та комерційні структури, що спеціалізуються на організації товаропросування (зокрема, експорту) продукції. Саме вони забезпечують промоцію продукції, що доходить до споживача, певною мірою впливають на формування її якісних параметрів, здійснюють цінову політику. Сільськогосподарські товаровиробники пряму участь у міжнародній конкуренції беруть у значно меншій мірі, хоча її результати, безумовно, впливають на перспективи їх розвитку. Сигнали про успіхи чи невдачі представників вітчизняного бізнесу в міжнародній конкуренції доходять до сільськогосподарських товаровиробників через поведінку переробних і заготівельних підприємств. При цьому ефект від успіху відчувається, як правило, у меншій мірі, ніж результат невдачі, що пов'язано з монопольним становищем переробних та заготівельних підприємств.

Втім, упродовж останніх років ситуація змінюється. В аграрному секторі економіки набувають ваги вертикально інтегровані структури агрохолдингового типу, в яких сільськогосподарські товаровиробники перебувають у статусі дочірніх підприємств. Такі структури демонструють вагомі конкурентні переваги порівняно з малими та середніми виробниками, на них припадає значна частка експорту аграрної продукції. Розширення їх діяльності вносить суттєві структурні

зміни в систему сільськогосподарського виробництва, щодо балансу позитивних і негативних наслідків яких точаться гострі дискусії. Розвиток вертикально інтегрованих агрохолдингових структур зумовлений різними економічними причинами, але їх участь у міжнародній конкуренції стимулює цей процес. Тому окремі вчені висловлюють думку, що під впливом зовнішніх викликів в Україні знижується ефективність та зменшується кількість традиційних сільгоспвиробників, що створює загрозу депопуляції сільських територій [3, с. 130; 4, с. 146].

Участь окремих продуктивних підкомплексів вітчизняного АПК й сільськогосподарських підприємств у їх складі в міжнародній конкуренції оцінюють насамперед за результатами зовнішньоекономічних операцій. Як зазначалося, варто досліджувати окремо цю участь на зовнішньому та внутрішньому ринках. У значній мірі це пов'язано з відмінностями в асортименті та цільовому призначенні продовольчої продукції в операціях експорту та імпорту.

Аграрний сектор нашої країни безспідставно вважається виробником, здатним відігравати роль експортера агропродовольчої продукції світового значення. Показники експорту окремих видів української продукції вже сьогодні свідчать про високу її здатність конкурувати з зарубіжними виробниками. Водночас експортні перспективи багатьох вітчизняних продуктивних підкомплексів доводиться оцінювати як потенційні. Більше того, певну загрозу для конкурентних позицій вітчизняних виробників становить імпорт окремих видів продовольства. Детальніша інформація про тенденції зовнішньоекономічних операцій з основними видами агропродовольчої продукції в Україні наведена в табл. 1.

Рівень конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на зовнішніх ринках відображає частка експорту в обсязі її виробництва в Україні. На основі наведених у табл. 1 даних варто виділити високий експортний потенціал зернопродуктового та олієпродуктового підкомплексів (складовими останнього є вирощування соняшнику та ріпаку). Скромніші, але доволі вагомі показники експорту молочної продукції, плодів та ягід, яєць свідчать про потенційну здатність їх виробників розширювати присутність на зовнішніх ринках, однак реалізувати на практиці такі плани доволі складно.

Таблиця 1.

Зовнішньоекономічні операції у формуванні балансів основних видів агропродовольчої продукції в Україні*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Експорт до обсягу внутрішнього виробництва, %						
М'ясо та м'ясні продукти	1,7	2,4	1,5	2,1	2,3	3,7
Молоко та молочні продукти	7,1	7,7	9,7	7,9	8,5	8,7
Яйця (включаючи яйцепродукти)	0,1	2,0	2,7	6,3	7,6	7,7
Зерно (включаючи продукти переробки)	32,6	15,3	31,3	56,8	36,3	26,1
Картопля	0,03	0,02	0,02	0,08	0,04	0,05
Овочі та баштанні продовольчі культури	2,3	4,1	3,0	3,9	3,8	2,9
Плоди, ягоди та виноград	20,5	20,2	13,1	13,6	16,4	9,9
Цукор	6,4	6,4	6,6	6,9	3,6	2,0
Олія	79,0	93,3	80,8	85,7	91,9	86,1
Імпорт до фонду споживання, %						
М'ясо та м'ясні продукти	14,1	11,5	23,5	19,2	15,9	10,4
Молоко та молочні продукти	1,4	1,9	2,4	4,7	2,9	2,7
Яйця (включаючи яйцепродукти)	0,4	0,4	1,0	1,0	0,9	0,4
Зерно (включаючи продукти переробки)	3,2	4,8	3,2	2,0	3,4	5,4
Картопля	0,3	0,1	0,2	0,1	0,5	0,6
Овочі та баштанні продовольчі культури	2,8	2,9	6,0	3,7	4,7	3,8
Плоди, ягоди та виноград	70,2	64,0	61,4	54,2	51,3	48,4
Цукор	6,5	1,3	4,8	5,3	5,3	2,7
Олія	38,3	61,7	69,2	44,4	46,9	39,8

* Розраховано за даними джерела [1]

У недалекому минулому значна частка виробленого в Україні м'яса та цукру реалізовувалась за її межами. Однак у даний час експортиться відносно невеликий обсяг відповідних продуктів. Низький рівень їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках зумовлений насамперед відносною дорожнечою. Періодично виникають претензії до якості української м'ясної продукції, що негативно позначається на обсягах її експорту (ця проблема актуальна й для молочної продукції).

Рівень конкуренції зі сторони зарубіжних виробників характеризує частка імпорту у фонді споживання відповідних видів продукції. Порівняно високий рівень цього показника свідчить про певні проблеми для вітчизняних виробників м'яса на внутрішньому ринку. Натомість не слід оцінювати як дуже загрозливу частку у фонді споживання імпортованих плодів та олій. Йдеться насамперед про ввіз продукції, яка не виробляється в Україні (окремих видів фруктів, винограду, пальмової й кокосової олій), на яку на внутрішньому ринку існує стійкий високий попит.

Стосовно інших основних видів агропродовольчої продукції, то їх ввіз на територію України за офіційними даними не перевищує кількох відсотків у фонді споживання. Таку ситуацію не можна вважати загрозливою для вітчизняних виробників, адже йдеться не стільки про системне заповнення вітчизняного ринку продукцією іноземних виробників, скільки про звичний для світової практики результат зовнішньоекономічних операцій в умовах вільної торгівлі. Більше того, фактична частка присутності зарубіжних продовольчих товарів на українському ринку відіграє позитивну стимулюючу роль, формуючи відповідне конкурентне середовище.

Певні висновки про результати й наслідки конкуренції з зарубіжними виробниками на агропродовольчому ринку нашої країни можна зробити на основі проведеного нами у 2012 році опитування населення областей Західної України. Респонденти давали відповідь на питання, якою буде їхня реакція на ймовірне помітне збільшення продажу продукції іноземного виробництва. 41% опитаних зазначили, що вітчизняна продукція їх в цілому задовольняє, до того ж слід підтримувати своїх виробників. Натомість 27% респондентів заявили, що часто купуватимуть таку продукцію, якщо буде доступна ціна, 31% – не змогли визначитися з відповіддю. У цілому рівень прихильності населення до вітчизняної продукції не є надто стійким, що може в перспективі похитнути позиції українських виробників продовольства й сільськогосподарських підприємств у їх числі.

Проведене опитування дозволило встановити рівень загроз на окремих продуктивних підкомплексах. Респондентам було запропоновано оцінити за 5-бальною шкалою якість продовольчих товарів вітчизняного й зарубіжного виробництва. Результати опрацювання їх відповідей наведено в табл. 2.

Таблиця 2.

Середній бал оцінки респондентами якості продовольчих товарів (за 5-бальною шкалою)

Товарна група	Усі респонденти		у т.ч. міські жителі		сільські жителі	
	вітчизняне вир-цтво	зарубіжне вир-цтво	вітчизняне вир-цтво	зарубіжне вир-цтво	вітчизняне вир-цтво	зарубіжне вир-цтво
М'ясні продукти	3,6	3,5	3,6	3,4	3,6	3,6
Молочні продукти	3,5	3,3	3,4	3,3	3,5	3,3

Овочі	3,9	3,5	4,0	3,6	3,9	3,5
Фрукти	3,4	4,0	3,8	4,1	3,0	3,9
Макарони, крупи	3,2	4,0	3,2	4,0	3,1	4,0

На думку респондентів, доволі помітно поступаються зарубіжним аналогам фрукти, макаронні вироби та крупи українського виробництва. Однак ця обставина не породжує суттєвих проблем для українських сільськогосподарських підприємств, оскільки слід враховувати різницю в асортименті продукції та відповідальність підприємств харчової промисловості.

Наведені в табл. 2 дані свідчать про те, що споживачі в цілому не вбачають переваг зарубіжних м'ясних та молочних продуктів, овочів над українськими. Опрацьовуючи відповіді респондентів, ми прийшли до висновку, що ті не тільки оцінювали якість, а й відображали своє ставлення до продовольчих товарів вітчизняного і зарубіжного виробництва. Зважаючи на відносно низькі оцінки, можна зробити висновок, що лояльне ставлення населення регіону до вітчизняних виробників не є надто міцним, ситуація може змінитися, якщо українські виробники не докладатимуть значних зусиль до підвищення якості своєї продукції, її промоції. Для цього потрібна координація зусиль усіх зацікавлених підприємств – сільськогосподарських, переробних, гуртової та роздрібно торгівлі.

Не можна оминати питання щодо впливу на процеси міжнародної конкуренції членства України у Світовій організації торгівлі. Результати зовнішньоекономічних операцій з основними видами продовольства в останні роки свідчать, що, попри певні побоювання, позиції вітчизняних виробників на ключових сегментах внутрішнього агропродовольчого ринку залишаються доволі міцними. Як у цілому контролювану можна охарактеризувати ситуацію й на найпроблемнішому його сегменті – ринку м'яса. Натомість не спостерігається принципових якісних зрушень у результатах експорту основних видів продовольства (окрім зерна та олії, де позиції вітчизняних виробників і раніше були особливо міцними). Отже, певне полегшення доступу української агропродовольчої продукції на світові ринки після вступу нашої країни до СОТ не спричинили появи вітчизняних виробників нових відчутних конкурентних переваг. Розширилося лише поле для їх формування.

Експорт агропродовольчих товарів означає виникнення додаткового попиту на продукцію сільськогосподарських виробників, що стимулює підвищення цін на неї. Тому розширення присутності чи утримання досягнутих позицій на зовнішніх ринках є однією з ключових умов подолання кризи в аграрному секторі. Цю тезу можна проілюструвати прикладами з функціонування молочного і м'ясопродуктового підкомплексів. Незважаючи на доволі низький відносно раціональних норм рівень споживання молока і м'яса населенням України, частина виробленої продукції експортується.

Високий попит на окремі види агропродукції на світових ринках стимулює розвиток у сільськогосподарських підприємствах України орієнтованих на експорт галузей, що супроводжується зниженням інтересу до виробництва інших видів продукції, веде до певного дисбалансу в аграрному секторі вітчизняної економіки. Окремі автори висловлюють побоювання, що це супроводжуватиметься зростанням цін на продовольчі товари в нашій країні [3, с. 130; 10, с. 142]. Відповідні загрози існують, однак ми не схильні оцінювати їх надто песимістично. Незадоволений попит на певні види продукції на внутрішньому ринку створюватиме додаткові шанси для малих форм сільськогосподарського виробництва, діяльність яких спрямована в основному на задоволення потреб споживачів на локальному рівні.

Якщо структурні зміни в системі аграрного виробництва набудуть загрозливого характеру, ситуацію можна буде виправити засобами державного регулювання. Йдеться про диференційований підхід при реалізації політики аграрного протекціонізму до різних груп сільськогосподарських виробників. Зокрема, пропонуємо позбавляти окремих пільг ті сільськогосподарські підприємства, які, віддаючи перевагу вирощуванню зернових і технічних культур, порушують вимоги Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах” [8]. Цей нормативний акт, визначаючи певні рамки структури посівних площ у сівозміні, направлений на забезпечення природоохоронного режиму використання сільськогосподарських угідь. Разом з тим, передбачаючи включення в сівозміну кормових культур, обмежуючи вирощування технічних культур, він впливає на формування спеціалізації агропідприємств. Тим самим він здатен певною мірою нейтралізувати окремі негативні наслідки впливу міжнародної конкуренції на виробничу програму сільськогосподарських підприємств України.

Висновки

В останні роки спостерігається загострення міжнародної конкуренції за участю сільськогосподарських підприємств України. Воно проявляється у збільшенні присутності на продовольчому ринку нашої країни продукції зарубіжних виробників та зростанні активності вітчизняних підприємств, що займаються експортом сільськогосподарської продукції. Міжнародна конкуренція стимулює концентрацію сільськогосподарського виробництва, зокрема через створення агрохолдингових структур. Вона також є причиною певних диспропорцій у системі аграрного виробництва, які можна нейтралізувати диференційованим застосуванням елементів державної підтримки сільського господарства. Побоювання щодо експансії на вітчизняний ринок продовольчих товарів зарубіжного виробництва поки що не справджуються. Однак рівновага, що склалася, є доволі нестійкою. Це вимагає активізації зусиль усіх зацікавлених сторін у формуванні конкурентних переваг, здатних забезпечити успіх у протистоянні з зарубіжними виробниками.

Література:

1. Баланс та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2012. – 54 с.
2. Діброва А. Д. Основні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією / А. Д. Діброва, О. В. Одосій // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 95-102.
3. Зеленська О.О. Аглобалізація та її можливі наслідки для України / О. О. Зеленська // Економіка АПК. – 2012. – №7. – С. 128-131.
4. Киришок С. В. Моделювання сталого агровиробництва в умовах зовнішніх викликів для забезпечення продовольчої безпеки / С. В. Киришок, Т. Ю. Єрмольєва, Ю. М. Єрмольєв // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 145-151.
5. Легеза Д. Г. Конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств : монографія / Д. Г. Легеза. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2011. – 396 с.
6. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова. – К. : [б. в.], 2010. – 208 с.
7. Осташко Т. О. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів : монографія / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко-Холда. – К. : [б. в.], 2011. – 224 с.
8. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. №164 [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
9. Світова організація торгівлі: проблеми та перспективи вступу : монографія / за ред. А. В. Череп. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – 331 с.
10. Світова продовольча криза та виклики для України / [Я. А. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 135-144.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"